

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»
دانشکده: علوم سیاسی، علوم اجتماعی و تاریخ
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته اندیشه سیاسی در اسلام

عنوان

**اندیشه سیاسی آیت الله
محمد حسین کاشف الغطاء
(1373 - 1294 ق)**

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر احمد مبلغی

استادان مشاور:

حجت الاسلام دکتر غلامرضا بهروز لک

نگارش:

سید جواد میر خلیلی

آبان 1390

تقدیم به:

ارواح پاک ہمہ عا امان راستین بہ ویرہ

امام محمد حسین کاٹھنا لوظاء (ہ)

چکیده

علامه محمد حسین کاشف‌الغطاء (متولد 1294 هجری قمری - متوفی 1373 هجری قمری) از جمله مراجع برجسته و تأثیرگذار جهان اسلام و تشیع در سده چهاردهم هجری قمری به شمار می‌رود که اگر چه در برخی ابعاد همچون مباحث کلامی شناخته شده است، اما تاکنون کمتر به اندیشه‌های سیاسی وی پرداخته شده و از این حیث ناشناخته مانده است. پژوهش حاضر که به نوعی یکی از مهم‌ترین قدم‌ها در راه شناخت افکار و اندیشه‌های این عالم برجسته شیعی است، بر اساس چارچوب نظری بحران توماس اسپریگنز و بر اساس روش توصیفی - تحلیلی به دنبال بررسی چیرستی اندیشه سیاسی این مرجع شیعی است. بدین منظور، و بر اساس این نظریه، بعد از پرداختن به سوانح احوال، عصر زندگانی و میراث علمی وی به واکاوی بحران‌های زمانه وی پرداخته شده و مهم‌ترین مبانی اندیشه سیاسی این متفکر تحقیق و بررسی شده که از دل آن، راهکارهای کاشف‌الغطاء برای حل بحران‌های زمانه و نیز ترسیم نظام سیاسی مطلوب از دیدگاه وی حاصل شده است. پژوهش حاضر نشان می‌دهد کاشف‌الغطاء برای حل بحران‌های زمانه خود به طور خاص و بحران‌های کلی جهان اسلام، راهکارهایی را ارائه می‌دهد که بسیاری از آن‌ها عام و فراگیر است که از جمله آن‌ها می‌توان به بازگشت مسلمانان به عظمت صدر اسلام، وحدت اسلامی، دوری از تفرقه، ترسیم نظام سیاسی مطلوب بر اساس نظریه ولایت فقیه و ... اشاره کرد. همچنین از یافته‌های این پژوهش می‌توان به توجه خاص این مرجع برجسته شیعی به نسبت میان دین و سیاست بر اساس مبانی اسلامی، حضور زنان در عرصه سیاست، بحث بیداری اسلامی و امثالهم اشاره کرد. از دیگر یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان به نگاه آیت‌الله محمد حسین کاشف‌الغطاء به مفهوم عدالت، راهکارهای تحقق آن، جایگاه احزاب و نیز بحث شوری در نظام سیاسی از منظر وی اشاره کرد که نوعی بدیع بودن و نوآوری در اغلب مباحث این عالم شیعی یافت می‌شود که تحقیق حاضر با استفاده از منابع دسته اول مرحوم کاشف‌الغطاء، این نوآوری‌ها را نشان داده و سیمایی کلی از اندیشه سیاسی وی را برای علاقه‌مندان و محققان ارائه می‌دهد.

کلمات کلیدی: محمد حسین کاشف‌الغطاء، اندیشه سیاسی، نظام سیاسی مطلوب، فقه سیاسی.

فهرست مطالب

1.....	مقدمه: طرح تفصیلی
2.....	بیان مسأله
3.....	اهمیت و فایده آن
3.....	سابقه تحقیق
4.....	اهداف تحقیق
4.....	سؤال اصلی تحقیق
4.....	سئوالات فرعی
4.....	چارچوب نظری تحقیق
5.....	فرضیه‌های تحقیق
5.....	پیش فرض‌های تحقیق
5.....	روش انجام تحقیق
5.....	1- نوع روش پژوهش
5.....	2- روش گردآوری اطلاعات
5.....	3- ابزار گردآوری اطلاعات
5.....	4- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
6.....	سازمان‌دهی تحقیق

7.....	فصل اول: زندگی و زمانه کاشف‌الغطاء
8.....	مقدمه
10.....	گفتار اول: سوانح احوال کاشف‌الغطاء
11.....	ولادت، رشد و تکامل کاشف‌الغطاء
12.....	نسب و خاندان کاشف‌الغطاء
17.....	تحصیلات و فعالیت‌های علمی کاشف‌الغطاء
19.....	حوزه علمیه نجف و جایگاه کاشف‌الغطاء در آن
19.....	تاریخچه شکل‌گیری حوزه علمیه نجف تا سده پانزدهم
20.....	جایگاه کاشف‌الغطاء در حوزه علمیه نجف
23.....	اساتید کاشف‌الغطاء:
25.....	شاگردان کاشف‌الغطاء
26.....	کاشف‌الغطاء؛ مرجعیت و فتاوی وی
29.....	خصوصیات فردی کاشف‌الغطاء
34.....	مسافرت‌های کاشف‌الغطاء
37.....	وفات کاشف‌الغطاء
38.....	میراث علمی کاشف‌الغطاء
38.....	آثار و تألیفات کاشف‌الغطاء
41.....	- آثار چاپ شده کاشف‌الغطاء
48.....	- آثار و نسخ خطی کاشف‌الغطاء

53.....	گفتار دوم: زمانه و عصر کاشف‌الغطاء
54.....	بحران‌های زمانه کاشف‌الغطاء
58.....	جمع‌بندی
61.....	فصل دوم: نظام سیاسی مطلوب کاشف‌الغطاء
62.....	مقدمه
63.....	گفتار اول: مبانی نظری اندیشه سیاسی کاشف‌الغطاء
64.....	مبانی فلسفی - کلامی اندیشه سیاسی کاشف‌الغطاء
67.....	ایمان و مراتب آن
69.....	مبانی هستی‌شناسی اندیشه سیاسی کاشف‌الغطاء
70.....	اقسام عوالم
73.....	مبانی انسان‌شناسی اندیشه سیاسی کاشف‌الغطاء
77.....	مبانی فرجام‌شناسی اندیشه سیاسی کاشف‌الغطاء
79.....	مبانی اخلاقی اندیشه سیاسی کاشف‌الغطاء
81.....	درآمدی بر مبانی فقه سیاسی کاشف‌الغطاء
81.....	تعریف فقه
82.....	تعریف فقه سیاسی
84.....	جهاد و صلح در اسلام
86.....	امر به معروف و نهی از منکر
88.....	مروری بر برخی از قواعد فقه سیاسی کاشف‌الغطاء

88.....	قاعده لاضرر .....
89.....	قاعده تألیف قلوب .....
90.....	قاعده نفی سبیل .....
91.....	قاعده عدم ولایت .....
93.....	گفتار دوم: جایگاه سیاست در اندیشه سیاسی کاشف‌الغطاء .....
94.....	مفهوم‌شناسی سیاست .....
95.....	تعریف سیاست از دیدگاه کاشف‌الغطاء .....
96.....	سیاست منفی .....
97.....	احزاب سیاسی .....
98.....	رابطه دین و سیاست .....
102.....	دیدگاه کاشف‌الغطاء درباره حضور زنان در عرصه سیاست .....
108.....	گفتار سوم: نظام سیاسی و ارکان آن .....
110.....	نظام سیاسی موجود در زمان کاشف‌الغطاء .....
111.....	ضرورت نظام سیاسی .....
112.....	ارکان نظام سیاسی مطلوب کاشف‌الغطاء .....
112.....	مردم .....
113.....	عدالت .....
114.....	ویژگی‌ها و فواید عدالت .....
115.....	راهکارهای تحقق عدل و عدالت .....

116.....	اصل شوری.....
117.....	حاکم و ویژگی‌های وی.....
118.....	ولایت فقیه.....
119.....	اقسام ولایت از دیدگاه کاشف‌الغطاء.....
122.....	ادله ولایت فقیه.....
123.....	دایره صلاحیت و اختیارات ولی فقیه.....
125.....	جمع‌بندی.....
126.....	فصل سوم: راهکارهای کاشف‌الغطاء برای حل بحران‌ها
127.....	مقدمه.....
128.....	گفتار اول: بحران‌ها و معضلات خاص
129.....	الف - فتنه عبدالرزاق حسان.....
132.....	ب - خاموش ساختن طغیان و شورش عشایر فرات.....
133.....	ج - ممانعت از توهین به اهل سنت.....
135.....	د - تظاهرات مردمی در دوران وزارت نورالدین محمود.....
137.....	هـ - قضیه بحرین.....
140.....	گفتار دوم: بحران‌ها و معضلات عمومی
141.....	الف - استعمار.....
145.....	ب - کمونیسم.....
148.....	ج - صهیونیسم و مسأله فلسطین.....

- 151..... د - اختلاف و تفرقه میان مسلمین
- 154..... هـ - وحدت شعاری و صوری
- 155..... جمع بندی
- 157..... خاتمه: نتیجه گیری
- 162..... منابع فارسی
- 165..... منابع عربی
- 167..... مقالات فارسی

مقدمه

طرح تفصیلی

بیان مسأله

شیخ محمدحسین کاشف‌الغطاء، از مصلحان سده اخیر جهان اسلام (متولد 1294 هجری قمری - متوفی 1373 هجری قمری) و از جمله فقیهان تأثیرگذار و برجسته در تحولات سیاسی - اجتماعی در دنیای اسلام و به خصوص در کشور عراق به شمار می‌رود که با افکار و اندیشه‌های فقهی - سیاسی خود، نقش بسزایی در بیداری امت اسلامی ایفا کرد؛ به گونه‌ای که در طول حیات حدود هشتاد ساله خود علاوه بر تدریس و مرجعیت دینی شیعیان، به سفرهای تبلیغی برای بیداری امت اسلامی در مقابله با استعمار، صهیونیسم و استبداد پرداخت و افکار ژرف و عمیق خود در رابطه با مشکلات مبتلابه جوامع اسلامی، بیداری امت اسلامی، بازگشت به عظمت صدر اسلام، راهبرد وحدت مسلمانان، نقد مبانی فکری غرب، پیوند وثیق دین و سیاست، ولایت فقیه و نقش زمان و مکان در اجتهاد را در قالب تألیفات گسترده در میان جوامع اسلامی اشاعه داد.

وی معاصر گروهی از بزرگان فقه و اصول و از جمله شاگردان برجسته سید محمد کاظم طباطبائی یزدی صاحب عروة الوثقی در فقه و آخوند ملا محمد کاظم خراسانی در اصول بوده و شش دوره، دروس خارج اصول خراسانی را درک کرده است. به مدت ده سال هم در درس فقه ملا رضا همدانی صاحب المصابیح و سه سال در درس سید محمد اصفهانی (محقق) و دو سال در درس میرزا محمد تقی شیرازی حاضر شده است.

در این پژوهش، با توجه به ویژگی‌های محیط بحران زمانه مرحوم کاشف‌الغطاء، به دنبال چیستی اندیشه سیاسی وی در قالب دانش فقه سیاسی و با ورود به دستگاه فقه سیاسی این عالم شیعی هستیم.

اهمیت و فایده آن

اهمیت تحقیق در خصوص بزرگان دینی به خصوص آن‌هایی که صاحب فکر و اندیشه در مسائل مربوط به حوزه‌های سیاسی و اجتماعی زندگی مسلمین هستند، بر هیچ کس پوشیده نیست و تحقیق در خصوص اندیشه سیاسی آیت‌الله محمدحسین کاشف‌الغطاء نیز از این قاعده مستثنی نیست. از جمله فواید علمی این پژوهش می‌توان به بازخوانی و واکاوی اندیشه‌های سیاسی وی و عرضه به جامعه اسلامی و همچنین از جمله فواید کاربردی آن می‌توان به استفاده از نظریات وی در خصوص مسائل مختلفی که امت اسلام با آن درگیر است و سر و کار دارد، اشاره کرد؛ از جمله مسأله وحدت اسلامی، مسأله ولایت فقیه، صهیونیسم و مبارزه با ظلم و ستم و مسائلی از این دست.

سابقه تحقیق

تاکنون درباره علامه شیخ محمد حسین آل کاشف‌الغطاء به نسبت گسترده‌گی افکار و اندیشه‌هایش در حوزه‌های مختلف فقه سیاسی، آثار و تحقیقات بسیار اندکی به رشته تحریر در آمده است که همان تعداد اندک نیز به افکار و اندیشه‌های وی در حوزه وحدت اسلامی و بیداری مسلمین اختصاص دارد. بنابراین، پژوهش حاضر از این حیث دارای نوآوری خواهد بود که قرار است در آن به کلیت اندیشه سیاسی وی پرداخته شود و در کنار استخراج و تبیین کلیت اندیشه‌های سیاسی وی به ارتباط این اندیشه‌ها با مبانی، اصول و قواعد فقهی این فقیه شیعی نیز پردازد.

همچنین قابل ذکر است که آثار مربوط به کاشف‌الغطاء را می‌توان به دو دسته کتاب‌های چاپی و کتاب‌های خطی تقسیم کرد که از این میان، 45 کتاب چاپی و 22 کتاب خطی برای وی ذکر شده است که البته برخی از آن‌ها هم اکنون موجود است و بقیه در حال احیاء است. لازم به ذکر است که اثری در باب اندیشه‌های سیاسی اجتماعی وی نگاشته نشده است، و تنها یک کتاب با عنوان کاشف‌الغطاء؛ اذان بیداری، به طور مختصر و از نگاه تقریبی به برخی

اندیشه‌های وی به صورت گذرا پرداخته است. و همچنین یک مقاله هم به قلم دکتر ابراهیم العاتی در شماره 46 مجله پگاه حوزه (30 فروردین 1386) به مروری بر زندگانی وی و اشاره به بازسازی و نوع‌گرایی وی در علوم اسلامی پرداخته است.

اهداف تحقیق

با توجه به جایگاه والای این فقیه و مرجع برجسته در کانون اندیشه‌های فقهی - سیاسی شیعه و افکار و اندیشه‌های ژرف و عمیق در حوزه‌های مهم فقه سیاسی، از یک سو و از طرف دیگر، فقدان اثری در باب کلیت اندیشه‌های فقهی - سیاسی وی، ضرورت پژوهشی جامع در این خصوص احساس می‌شود؛ بنابراین، می‌توان با دو هدف عمده تبیین چیستی اندیشه سیاسی وی و نسبت آن با مبانی، اصول و قواعد فقهی وی، ضرورت انجام این تحقیق را به اثبات رساند.

سؤال اصلی تحقیق

با توجه به ویژگی محیط بحران زمانه مرحوم کاشف‌الغطاء، اندیشه سیاسی وی چه بوده است؟

سؤالات فرعی

- بحران‌های فکری و عینی زمانه کاشف‌الغطاء و علل آن چیست؟
- نظام سیاسی مطلوب از دیدگاه کاشف‌الغطاء چیست؟
- راهکارهای کاشف‌الغطاء برای حل بحران‌های عصر خود چیست؟

چارچوب نظری تحقیق

چارچوب نظری این تحقیق بر اساس نظریه بحران توماس اسپریگنز است.

فرضیه‌های تحقیق

با توجه به ویژگی محیط بحران زمانه مرحوم کاشف‌الغطاء، وی در این دوره به دنبال ارائه یک الگوی ولایت نیابت عامه برای پاسخ به بحران حکومت در عصر خود بوده است.

پیش فرض‌های تحقیق

اندیشه سیاسی آیت الله شیخ محمدحسین کاشف‌الغطاء بر اساس پیش‌فرض‌های خاصی بنیان نهاده شده است که مهم‌ترین و اساسی‌ترین آن پیش‌فرض‌ها عبارتند از: زمینه و خاستگاهی که اندیشه‌های سیاسی - اجتماعی شیخ محمدحسین کاشف‌الغطاء در آن شکل گرفته است، بر افکار و اندیشه‌های او تأثیرات عمیقی بر جای گذاشته است. اندیشه‌های سیاسی کاشف‌الغطاء را می‌توان در سنت فکری - فقهی (به خصوص فقه سیاسی) مورد بررسی قرار داد.

روش انجام تحقیق

1- نوع روش پژوهش

روش این تحقیق، توصیفی - تحلیلی است.

2- روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات این تحقیق، به صورت کتاب‌خانه‌ای می‌باشد.

3- ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری این پژوهش، بیشتر از طریق فیش‌برداری است.

4- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

روش این تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. به این صورت که با مراجعه مستقیم به منابع دست اول و آثار بر جای مانده از این عالم شیعی و نیز آثار احیا شده وی، به توصیف و گزارشی از اندیشه سیاسی وی خواهد پرداخت و آن‌گاه بر اساس همان پیش‌فرض‌ها و

مفروضات پیش‌گفته به بررسی جایگاه وی در روند تکاملی اندیشه سیاسی متفکران مسلمان و به خصوص علمای شیعه خواهد پرداخت و همچنین تعامل افکار و اندیشه‌های وی نیز با زمینه‌ها و خاستگاه‌های عینی و فکری ایشان مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

سازمان‌دهی تحقیق

این پژوهش، در برگیرنده یک مقدمه، سه فصل و یک نتیجه‌گیری خواهد بود که عبارتند از:

در مقدمه این پژوهش، طرح تفصیلی تحقیق که شامل تبیین موضوع، هدف، ضرورت، پیشینه و چارچوب و مبانی نظری و فرضیه تحقیق و ... خواهد آمد؛

در فصل اول پژوهش حاضر، زندگی و زمانه کاشف‌الغطاء و اوضاع سیاسی - اجتماعی و بحران‌های فکری و عینی عصر و زمانه وی و مواجهه او با اوضاع زمانه خود و همچنین زمینه‌های عینی و فکری شکل‌گیری اندیشه سیاسی وی و نیز علل بحران‌های فکری و عینی زمانه وی خواهد آمد.

در فصل دوم، به نظام سیاسی مطلوب از دیدگاه کاشف‌الغطاء پرداخته خواهد شد. فصل سوم تحقیق حاضر در برگیرنده راهکارهای کاشف‌الغطاء برای حل بحران‌های عصر خود خواهد بود.

در خاتمه تحقیق نیز نتیجه‌گیری خواهد آمد.

فصل اول

زندگی و زمانه کشف الغطاء

مقدمه

علامه شیخ محمد حسین آل کاشف‌الغطاء (1294-1373 هجری قمری)¹ از جمله مصلحان بزرگ و علمای برجسته جهان اسلام و مذهب تشیع در دوران معاصر به شمار می‌رود که جامعیت او در ابعاد مختلف نسبت به سایر علمای هم‌عصرش باعث شده تا بررسی افکار و اندیشه‌های وی از اهمیت خاصی برخوردار باشد. با توجه به اینکه تاکنون پژوهشی جامع و کامل در زمینه اندیشه سیاسی وی صورت نگرفته است، ما در این پژوهش سعی می‌کنیم تا به صورت مفصل‌تر نسبت به معدود آثار موجود از وی، به بررسی افکار و اندیشه‌هایش بپردازیم و از آنجا که این قضیه در مورد سوانح زندگی این مرجع برجسته شیعی و نیز حیات علمی ایشان نیز صدق می‌کند، سعی می‌کنیم تقریباً به صورت مفصل به تمامی جوانب زندگی و حیات علمی ایشان که در شناخت اندیشه سیاسی وی مؤثر است، بپردازیم و از برخی حواشی و یا گزارش‌های غیر متقن و یا مواردی که در تدوین اندیشه سیاسی ایشان مؤثر نیست، خودداری کنیم. به همین منظور در فصل اول این تحقیق، و در گفتار اول به زندگی این فقیه شیعی می‌پردازیم و مباحثی همچون ولادت و رشد و تکامل کاشف‌الغطاء، نسب و خاندان کاشف‌الغطاء، تحصیلات علمی، ویژگی‌های حوزه علمیه نجف اشرف و نیز موقعیت و جایگاه وی در این حوزه، اساتید، تدریس و شاگردان، اجتهاد و مرجعیت، فتاوی کاشف‌الغطاء، مسافرت‌های وی، ویژگی‌های ایشان، کاشف‌الغطاء در نگاه دیگران و نیز وفات و محل خاکسپاری را مطرح خواهیم کرد.

---

1. متولد سال 1256 هجری شمسی، متوفای سال 1332 هجری شمسی.

در ادامه این فصل و در گفتاری که مربوط به بررسی زمانه و عصر این مرجع عالی‌قدر شیعی است، به بررسی شرایط و موقعیت سیاسی - اجتماعی و فرهنگی - مذهبی عصر وی و نیز اشاره اجمالی به بحران‌ها و معضلات زمان کاشف‌الغطاء خواهیم پرداخت. و در فصل پایانی این پژوهش به طور مفصل‌تر ضمن پرداختن به این معضلات و بحران‌ها، به راهکارهای ایشان برای حل این بحران‌ها نیز اشاره خواهیم کرد.

گفتار اول

سوانح احوال و میراث علمی

کاشف الغطاء